

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده علوم انسانی

رساله برای دریافت درجه دکتری رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان

حکم تکلیفی و وضعی پیوند عضو حیوان به انسان از دیدگاه فقهای امامیه و حقوق موضوعه

استاد راهنما

دکتر حمید مسجدسرائی

نگارش

زهرا اکبرزاده ارپاچائی

مهر ۱۴۰۳

شماره دفاع: ۱۴۰۳۰۷۲۱۲۵۶۵
تاریخ: ۱۴۰۳/۰۸/۲۳

«به نام خدا»
صورتجلسه ارزیابی رساله دکتری

مشخصات دانشجو

نام و نام خانوادگی: زهرا اکبرزاده آریاجایی شماره دانشجویی: ۹۹۱۱۵۳۸۰۰۱ رشته و گرایش: فقه و مبانی حقوق اسلامی

اطلاعات رساله: حکم تکلیفی و وضعی پیوند عضو حیوان به انسان از دیدگاه فقهی امامیه و حقوق موضوعه

تاریخ تصویب: ۱۴۰۱/۰۸/۰۱ تعداد واحد پایان نامه: ۲۲ تاریخ دفاع: ۱۴۰۳/۰۷/۲۲
نوع برگزاری جلسه: حضوری لینک جلسه مجازی: <https://vc1.semnan.ac.ir/zhra-akbrzadh-arbachayy-140307212565>

نمره رساله: ۱۹

عالی (۱۹ تا ۲۰) ☒ خیلی خوب (۱۸ تا ۱۸.۹۹) ☐ خوب (۱۶ تا ۱۷.۹۹) ☐ مردود (کمتر از ۱۶) ☐

امضاء
۱۴۰۳/۰۸/۲۲

مرتبه دانشگاهی: استاد

نام و نام خانوادگی (استاد راهنمای اول): دکتر حمید مسجدسرای

هیات داوران

امضاء
۱۴۰۳/۰۸/۲۲

مرتبه دانشگاهی: استادیار از دانشگاه سمنان

نام و نام خانوادگی: دکتر محمد جواد سعدی

امضاء
۱۴۰۳/۰۸/۲۲

مرتبه دانشگاهی: استادیار از دانشگاه آزاد اسلامی واحد مهدیشهر

نام و نام خانوادگی: دکتر مجتبی غفاری

امضاء
۱۴۰۳/۰۸/۲۲

مرتبه دانشگاهی: استاد از دانشگاه تهران

نام و نام خانوادگی: دکتر محمد رسول آهنگران

دکتر بهروز گل محمدی
رئیس دانشکده علوم انسانی
۱۴۰۳/۰۸/۲۳

دکتر سید محمد موسوی
معاون آموزشی و تحصیلات تکمیلی دانشکده علوم انسانی
۱۴۰۳/۰۸/۲۳

کلیه حقوق مادی و معنوی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع رساله متعلق به دانشگاه سمنان است.

*** تعهدنامه ***

اینجانب زهرا اکبرزاده دانشجوی دکتری رشته الهیات و معارف اسلامی گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه سمنان دانشکده علوم انسانی گروه حقوق تعهد می‌نمایم که محتوای این رساله نتیجه تلاش و تحقیقات خود بوده و از هیچ منبعی کپی‌برداری نشده و به پایان رسانیدن آن نتیجه تلاش و مطالعات مستمر اینجانب و راهنمایی استاد محترم بوده است. در صورت اثبات خلاف مندرجات فوق، به تشخیص دانشگاه مطابق با ضوابط و مقررات حاکم (قانون حمایت از حقوق مولفان و مصنفان و قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی، ضوابط و مقررات آموزشی، پژوهشی و انضباطی...) با اینجانب رفتار خواهد شد و حق هرگونه اعتراض در خصوص احقاق حقوق مکتسب و تشخیص و تعیین تخلف و مجازات را از خویش سلب می‌نمایم. در ضمن، مسئولیت هرگونه پاسخگویی به اشخاص، اعم از حقیقی، حقوقی و مراجع ذیصلاح (اعم از ادارای و قضایی) به عهده اینجانب خواهد بود و دانشگاه هیچ‌گونه مسئولیتی در این خصوص نخواهد داشت.

نام و نام خانوادگی: زهرا اکبرزاده

۱۴۰۳/۷/۲۲

تقدیم بہ:

تمامی پویندگان راہ فقہ و فقہاہست

گامی باشد در تعجیل امر فرج حضرت حجت صلوات اللہ علیہ و تحقق احکام الہی.

الحمد لله

الذی اتمَّ علیَّ جمیع النعم و لا یبلغ مدحہ القائلون.

الحمد لله الذی جعلنی من التمسکین بولایه مولانا امیر المومنین و اهل بیت المعصومین

هم اساس الدین و عماد الیقین

و جعلنی من المتتقین الی زیارتهم و مجالستهم بشفاعه الحسین علیه السلام

و بحق الله علی الحسین و بحق الحسین علی الله

اللهم اجعلنی من الذابین عن اللام الهادی المهدی

صلوات الله علیم اجمعین.

الحمد لله كما هو اهل.

تشکر و قدردانی

جناب آقای دکتر حمید مسجدسرائی

در اینجا لازم است با عمل به معروف «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» در کمال تواضع و رعایت ادب از رشادت‌های عالمانه جنابعالی که از رهنمودهای شما بهره برده‌ام و از تلاش‌ها و مجاهدت‌های دلسوزانه که در غنی سازی این اثر ایفاء نقش داشته اید، صمیمانه تشکر و قدردانی نمایم، امید است به اجابت دعای ارزشمند استاد در حق متعلم به پاس این زحمات در مسیر علم کوشا و ثابت قدم، هر آنچه آموختم به کار گیرم؛ خاضعانه از خداوند بزرگ برای شما توفیقات روزافزون مسئلت می‌نمایم.

حکم تکلیفی و وضعی پیوند عضو از حیوان به انسان از دیدگاه فقهای امامیه و حقوق

موضوعه

چکیده

پیوند عضو به عنوان یک شیوه درمان به صورت ابتدایی از گذشته های دور در عرصه پزشکی مطرح بوده است، نظر به پیشرفت علم و گسترش بیماری ها، پیوند عضو از حیوان به انسان به منظور حفظ جان آدمی اهمیت زیادی در فقه و طب پیدا کرده است؛ حال آنکه عضو مقطوع نجس بوده یا برخی حیوانات نجس العین هستند؛ وجهی از این تناقض موضوع تحقیق رساله حاضر است و آن اینکه در صورت انجام چنین پیوندهایی حکم وضعی و تکلیفی عضو پیوندی چیست؟ نظر به قداست حیات انسان و ضرورت تقید به احکام شرعی، پرداختن به این مساله حائز اهمیت است. پژوهش حاضر به روش توصیفی - تحلیلی و با استناد منابع کتابخانه ای به تجزیه و تحلیل داده ها پرداخته و یافته های اصلی از این قرار است: با فرض نجاست عضو حفظ حیات که از مقاصد شریعت است حاکم بر قواعد اولیه است. «استحاله» و «انتقال» از مطهرات فقهی است که در مجرای آن عضو پیوندی حکم طهارت پیدا می کند. حرمت انتفاع از نجس مطلق نبوده و مراد فقها استعمالات رایج است. بر اساس تعریف فقهی، صدق «مال» بر عضو پیوندی جایز است و اعضای بدن به اعتبار ارزشمندی و انتفاع از آن دارای مالیت است. نظریه مالکیت اعضا ارجحیت دارد. معامله اعضای بدن از منافع محله ای است که از حرمت معامله اشیاء نجس خارج است. حاصل آنکه: دیدگاه جواز پیوند عضو از حیوان به انسان از وجاهت عقلی برخوردار و دارای مبانی فقهی متقن است.

واژگان کلیدی: پیوند عضو، حیوان، انسان، فقه امامیه، حقوق موضوعه.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول: کلیات تحقیق	
۱-۱. مقدمه	۱
۲-۱. بیان مساله	۳
۳-۱. سوال های تحقیق	۴
۱-۳-۱. پرسش اصلی	۴
۲-۳-۱. پرسشهای فرعی	۴
۴-۱. فرضیات تحقیق	۵
۵-۱. سابقه و پیشینه تحقیق	۶
۱-۵-۱. کتاب	۶
۲-۵-۱. پایان نامه	۶
۳-۵-۱. مقالات:	۷
۶-۱. ضرورت انجام تحقیق:	۸
۷-۱. روش انجام تحقیق:	۸

فصل دوم: مفاهیم و مبانی نظری

۱-۲. مفاهیم	۱۰
۱-۱-۲. مفهوم شناسی طهارت	۱۰
۲-۱-۲. مفهوم شناسی نجاست	۱۴

- ۱۵..... ۱-۲-۱-۲. مویذات معنای حقیقی نجاست
- ۲۰..... ۲-۲-۱-۲. تقابل طهارت و نجاست
- ۲۲..... ۳-۱-۲. مفهوم شناسی پیوند عضو
- ۲۴..... ۱-۳-۱-۲. اقسام پیوند عضو
- ۲۴..... ۱-۱-۳-۱-۲. پیوند اشیاء خارجی
- ۲۵..... ۲-۱-۳-۱-۲. پیوند از حیوان به انسان
- ۲۶..... ۳-۱-۳-۱-۲. پیوند عضو از انسان به انسان
- ۳۲..... ۴-۱-۲. مفهوم شناسی حکم

فصل سوم: حکم تکلیفی پیوند عضو حیوان به انسان

- ۵۱..... ۱-۳. ضرورت پیوند از حیوان به انسان
- ۵۳..... ۲-۳. بررسی ادله نجاست اعیان نجسه (سگ و خوک)
- ۵۳..... ۱-۲-۳. بررسی دیدگاه فقها در نجاست سگ
- ۵۵..... ۱-۱-۲-۳. مستندات روایی قائلین به نجاست سگ
- ۵۵..... ۱-۱-۲-۳. روایت اول
- ۵۶..... ۲-۱-۲-۳. روایت دوم
- ۵۷..... ۳-۱-۲-۳. روایت سوم
- ۵۸..... ۴-۱-۲-۳. روایت چهارم
- ۵۸..... ۵-۱-۲-۳. روایت پنجم
- ۶۱..... ۲-۲-۳. بررسی دیدگاه فقها در نجاست خوک

- ۳-۲-۱. مستندات روایی قائلین به نجاست خوک ۶۳
- ۳-۲-۱. روایت اول ۶۳
- ۳-۲-۲. روایت دوم ۶۳
- ۳-۲-۳. روایت سوم ۶۴
- ۳-۲-۴. روایت چهارم ۶۴
- ۳-۳. موانع پیوند عضو از حیوان به انسان ۶۶
- ۳-۳-۱. حرمت انتفاع از نجس ۶۷
- ۳-۳-۱. اجماع فقها ۶۷
- ۳-۳-۲. روایات مورد استناد در حرمت انتفاع به نجس ۷۰
- ۳-۳-۱. روایت اول ۷۰
- ۳-۳-۲. روایت دوم ۷۴
- ۳-۳-۳. روایت سوم ۷۵
- ۳-۳-۴. روایت چهارم ۷۵
- ۳-۳-۲. اصل در مساله ۷۶
- ۳-۳-۱. ادله قرآنی اصالت حرمت انتفاع در نجس العین ۷۸
- ۳-۳-۱. آیه اول ۷۸
- ۳-۳-۲. آیه دوم ۸۶
- ۳-۳-۳. آیه سوم ۹۳
- ۳-۳-۳. ملاحظات اخلاقی پیوند عضو از حیوان به انسان ۹۹

- ۳-۳-۱. تغییر در خلقت الهی ۹۹
- ۳-۳-۴. اطلاعات ادله نجاست ۱۰۶
- ۳-۴. بررسی ادله جواز پیوند عضو از حیوان به انسان ۱۰۶
- ۳-۴-۱. طهارت عضو پیوندی ۱۰۶
- ۳-۴-۱-۱. استحاله ۱۰۶
- ۳-۴-۱-۱. اشکال در استحاله سگ و خوک ۱۱۵
- ۳-۴-۱-۲. انتقال ۱۱۶
- ۳-۴-۲. جواز انتفاع از نجس ۱۲۶
- ۳-۴-۳. اضطرار ۱۳۰
- ۳-۴-۳-۱. تطبیق ادله اضطرار در پیوند عضو حیوانات نجس العین ۱۳۹
- ۳-۴-۳-۱-۱. دلیل اول ۱۳۹
- ۳-۴-۳-۱-۲. دلیل دوم ۱۴۰
- ۳-۴-۳-۱-۳. دلیل سوم ۱۴۱
- ۳-۴-۳-۴. دلیل چهارم ۱۴۱

فصل چهارم: حکم وضعی پیوند عضو از حیوان به انسان

- ۴-۱. طهارت یا نجاست عضو پیوندی ۱۴۵
- ۴-۲. صحت یا بطلان اعمال عبادی (در عبادات مشروط به طهارت) ۱۴۶
- ۴-۲-۱. شرطیت طهارت یا مانعیت نجاست در مقام ثبوت ۱۴۶
- ۴-۲-۲. شرطیت طهارت یا مانعیت نجاست در مقام اثبات ۱۵۱

- ۱۵۱ ۴-۲-۱. ادله قرآنی
- ۱۵۱ ۴-۲-۱-۱. آیه اول
- ۱۵۵ ۴-۲-۱-۲. آیه دوم
- ۱۵۷ ۴-۲-۲. ادله روایی
- ۱۵۷ ۴-۲-۲-۱. روایت اول
- ۱۶۳ ۴-۲-۲-۲. روایت دوم
- ۱۶۶ ۴-۲-۳. اجماع
- ۱۶۷ ۴-۲-۳-۱. اجماع فائیلین به شرطیت طهارت
- ۱۶۸ ۴-۲-۳-۲. بررسی دیدگاه فقها در مانعیت نجاست
- ۱۷۰ ۴-۳. ادله مانعیت نجاست
- ۱۷۰ ۴-۳-۱. بررسی روایات ناظر بر مانعیت نجاست
- ۱۷۰ ۴-۳-۱-۱. روایت اول
- ۱۷۴ ۴-۳-۲. روایت دوم
- ۱۷۷ ۴-۳-۳. روایت سوم
- ۱۷۹ ۴-۳-۴. روایت چهارم
- ۱۸۱ ۴-۳-۲. بررسی ادله فقهائی دال بر مانعیت نجاست
- ۱۸۳ ۴-۳-۱. ادله روایی فائیلین به مانعیت صرف الوجود
- ۱۸۳ ۴-۳-۱-۱. روایت اول
- ۱۸۴ ۴-۳-۱-۲. روایت دوم

- ۱۸۵..... ۴-۳-۲-۱-۳. روایت سوم
- ۱۸۷..... ۴-۳-۲-۲. ادله قائلین به مانعیت طبیعت ساریه
- ۱۸۷..... ۴-۳-۲-۲-۱. استناد به موثقه عمار
- ۱۸۸..... ۴-۳-۳. بررسی روایی امکان تعمیم حکم به مطلق نجاست
- ۱۸۸..... ۴-۳-۳-۱. روایت اول
- ۱۸۹..... ۴-۳-۳-۲. روایت دوم
- ۱۸۹..... ۴-۳-۳-۳. روایت سوم
- ۱۹۲..... ۴-۴. مالکیت عضو پیوندی
- ۱۹۲..... ۴-۴-۱. بررسی صدق مال بر اعضای بدن انسان
- ۱۹۸..... ۴-۴-۲. تسلط بر نفس
- ۲۰۲..... ۴-۴-۳. معامله اعضای بدن
- ۲۰۳..... ۴-۴-۳-۱. ادله منع بیع اعضا بدن
- ۲۰۳..... ۴-۴-۳-۱-۱. عدم تصور منفعت حلال
- ۲۰۸..... ۴-۴-۳-۱-۲. اشکال در ثمن معامله
- ۲۱۱..... ۴-۴-۳-۱-۳. تغییر در خلقت الهی
- ۲۱۵..... ۴-۴-۳-۲. ادله جواز
- ۲۱۵..... ۴-۴-۳-۲-۱. لزوم حفظ نفس
- ۲۱۸..... ۴-۴-۳-۲-۲. ادله ایثار
- ۲۲۰..... ۴-۴-۳-۲-۳. لزوم حفظ جان مومن

۴-۴-۳-۲-۴. ضرورت درمان ۲۲۲

فصل پنجم: پیوند عضو در حقوق موضوعه

۵-۱. پیوند عضو در قانون اساسی ۲۳۲

۵-۱-۱. اصل ۱۶۷ قانون اساسی ۲۳۲

۵-۱-۲. اصل ۲۹ قانون اساسی ۲۳۹

۵-۱-۳. اصل ۳۰ قانون اساسی ۲۴۰

۵-۱-۴. اصل ۴۳ قانون اساسی ۲۴۱

۵-۲. پیوند عضو در قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲) ۲۴۲

۵-۲-۱. ماده ۱۵۸ قانون مجازات اسلامی ۲۴۳

۵-۳. پیوند عضو در قانون مدنی ۲۴۴

۵-۳-۱. ماده ۹۵۷ قانون مدنی ۲۴۴

۵-۳-۲. ماده ۱۰ قانون مدنی ۲۴۸

۵-۴. انتقادات و پیشنهادات حقوقی ۲۵۰

فصل ششم: نتیجه گیری و پیشنهادها

کتابنامه ۲۶۶

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱. مقدمه

برنامه جامع اسلام سلامت مادی و معنوی حیات بشر را مورد توجه ویژه قرار داده است، گرچه جان آدمی موضوع اصلی علم پزشکی محسوب می شود، اما از اهداف مشترک علم پزشکی و دین ایجاد زمینه رشد جسمی و روحی انسان است. به طور مثال توصیه های بهداشتی در هر دو حوزه حائز اهمیت است، در فقه باب طهارت عهده دار بیان مطهرات و نجاسات است و فقها در ابتدای کتب فقهی به عنوان دروازه ورود به سایر مباحث به آن پرداخته اند، به این ترتیب مکلف به طور اجمال می داند موضوعات مختلف از حیث طهارت یا نجاست احکامی دارند که امتثال آن واجب است، یا به اصطلاح اصولیون تبیین حکم تکلیفی و وضعی اشیاء ضروری است تا در مقام عمل با ارتکاب آنچه مبعوض شریعت است معصیتی نشود. از جمله این مسائل طهارت یا نجاست موضوعات خارجی است؛ گرچه حکم تکلیفی به نفس ماهیت و عنوان تعلق می گیرد و به افراد و مصادیق خارجی صدق نمی کند اما امتثال آن به این است که در خارج وجود پیدا کند تا تکلیف از مکلف ساقط شود، در مقابل وجودات خارجی موضوع اصلی احکام وضعی است.

حکم شرعی «شارع» یعنی اذعان به مقام شایسته قانونگذاری خداوند، هرچند ادراک حکم شرعی با عقل صورت می گیرد و تشریح و تبیین معصومین علیهم السلام فهم عقلی و عقلایی بودن آن را تایید می کنند. به طور کلی حکم اولی اشیا در اسلام طهارت است مگر دلیلی بر نجاست آن آمده باشد، با این وجود در کتب فقهی برخی عناوین به طور صریح از مصادیق نجاست شمرده شده اند و احکام عارض بر آن ها مورد بحث قرار گرفته است، از قبیل احکام ملاقی با نجس و شرایط صدق نجاست و موارد دیگر.

بنا بر نظر مشهور فقها میته و عضو مقطوع و حیوانات نجس العین بی شک از نجاست محسوب می شوند و انتفاع از آن ها جایز نیست، مقصود از حرمت انتفاع، استفاده از منفعت حلال عین نجس می باشد، نه انتفاع از منفعت حرام؛ زیرا حرمت انتفاع از منفعت حرام، مسلم و مورد اتفاق همه است. حال آن که انجام عمل «پیوند عضو» که قدمت آن به عصر ائمه علیهم السلام باز می گردد یکی از شیوه های رایج درمان عضو معیوب و ناکارآمد است. در حال حاضر با پیشرفت های علمی جدید فناوری های زیست پزشکی از انتفاعات غیررایج این اعیان پرده بر می دارد که ضرورت بررسی مساله از منظر علم فقه و جواز یا عدم جواز شرعی آن حائز اهمیت است. نظر به مفتوح بودن باب اجتهاد و توان پاسخگویی این نهاد رساله حاضر با هدف تبیین موضوعات پیرامون مساله پیوند عضو به نگارش درآمده است.

۱-۲. بیان مساله

عضو مقطوع در فقه میته محسوب می شود و حکم فقهی آن نجاست است، پیوند عضو به عنوان یک شیوه درمانی از دراز مدت در علم پزشکی رایج بوده حتی مواردی از آن در دوران حیات معصومین علیهم السلام انجام شده که در مقایسه با عمل پیوند عضو در عصر حاضر بسیار ابتدایی است، نکته مهم تر آن است که در این پیوندها علاوه بر جایگزینی عضو از انسان زنده یا میت و نیز اجزای حیوانات ماکول اللحم از اعضای حیوانات غیر ماکول اللحم یا نجس العین نیز استفاده می شود. به طور مثال اجزای خوک از نظر بافت شناسی شباهت بیشتری به بافت انسان دارد با تحقیقات دانشمندان ثابت شده که قلب خوک از نظر تشابه بهترین جایگزین برای قلب انسان است زیرا دریچه قلب خوک نزدیک ترین مشابهت را نسبت به دریچه قلب انسان دارد و در معالجات از آن استفاده می شود، یا قرنيه سگ می تواند جایگزین قرنيه مصدوم انسان شود، توجه به حیاتی بودن نقش هر کدام از این ارگان ها و حرمت حفظ جان آدمی در جایی که هیچ راه درمان دیگری جز پیوند و استفاده از عضو نجس وجود ندارد، سوال هایی مطرح می شود که فقه باید پاسخگوی آن باشد، به ویژه انجام برخی اعمال عبادی مشروط به طهارت است یا مواردی که ملاقی با

نجس محکوم به نجاست می شود کاربرد اعضای نجس در درمان سوالاتی را به ذهن متبادر می کند: آیا استفاده از اعیان نجس با وجود حرمت انتفاع از آن مبعوض شارع است یا به اضطرار نجات جان انسان حسن فعلی پیدا کرده و از دایره مبعوضات شارع خارج است؟ با وجود ادله صریح دال بر حرمت اعیان نجس، عمل پیوند عضو از این حیوانات چگونه وجاهت فقهی پیدا می کند؟ آیا می توان ادله حفظ سلامت انسان را حاکم بر ادله حرمت دانست؟ عده ای از فقها نظر به وجوب حفظ جان انسان با توسل به قاعده اضطرار قائل به جواز عمل پیوند هستند، برخی هم با حلول روح آدمی در این اجزا آن را خارج از شمار نجاسات می دانند و قائل به طهارت این اعضا هستند؛ در مقابل برخی از فقها به دلیل حرمت انتفاع از اعیان نجس و استصحاب نجاست سابق پیوند عضو موصوف را جایز نمی دانند. هر کدام از این نظرات مستند بر مبانی فقهی است که در جای خود حائز اهمیت است و تامل در آن ها و تطبیق آن با اصول ارائه شده در کتب فقهی امامیه می تواند راه گشای موضوعات نوظهور باشد.

۱-۳. سوال های تحقیق

۱-۳-۱. پرسش اصلی

حکم وضعی و تکلیفی پیوند عضو حیوان به انسان از منظر فقه امامیه و حقوق موضوعه چیست؟

۱-۳-۲. پرسشهای فرعی

۱-۳-۲-۱. آیا به واسطه عمل پیوند، عضو مقطوع از عنوان «میتة» و حکم «نجاست» خارج می شود؟

۱-۳-۲-۲. آیا با عمل پیوند، عضو از عنوان سابق خارج و عنوان جدیدی پیدا می کند که حکم جدید آن نجاست نیست؟